

незалежність потребує постійного захисту і глибокого розуміння, оцінки того, що відбувається навколо нас. Сьогодні як ніколи українське суспільство готове відстоювати національні цінності, українську державність, орієнтацію на фундаментальні орієнтири світової цивілізації.

Список використаних джерел:

1. Гірц К. Інтерпретація культур: Вибрані есе / К. Гірц / Пер. з англ. – К. : Дух і Літера, 2001. - 542 с.
2. Культурология: учебник / Под ред. Ю. Н. Солонина и М. С. Кагана. – М. : Высшее образование, 2007. - 566 с.
3. Барулин В. С. Социальная философия / В. С. Барулин. - [Изд-е 2-е]. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 1999. – С. 560 с.
4. Костенко О. М. Культура і закон / О. М. Костенко // Правова держава. Щорічник наукових праць Ін-ту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – 1988. – Вип. 9. – С. 130-135.
5. Sorokin P. Social and Cultural Dynamics / P. Sorokin. - New York, 1937. - Vol. 1.
6. Селіванов В. Правова природа регулювання суспільних відносин / В. Селіванов, Н.Діденко // Право України. – 2000. - № 10. – С. 10-20.
7. Кремень В. Якісна освіта: сучасні виміри: Ми повинні готувати «інноваційну людину» / В.Кремень // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk>
8. Яковюк І. В. Правова культура в умовах глобалізації та європейської інтеграції / І.В.Яковюк // Державне будівництво та місцеве самоврядування. - Х. : Право, 2007. - Вип. 13. - С. 3-16.
9. Діденко Н. Г. Соціальні та юридичні аспекти правової культури / Н. Г. Діденко // Правова культура і підприємництво / Ін-т приват. права і підприємництва АПрН України, Донец. ін-т підприємництва. – К. ; Донецьк, 1999.
10. Ганзенко О. О. Формування правової культури особи в умовах розбудови правової держави Україна / О. О. Ганзенко. - Автореф. дис. ... к.ю.н.; спец. 12.00.01 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. - К., 2003.

Мінченко Ольга Василівна, старший викладач кафедри теорії держави і права НАВС, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ КАТЕГОРІЇ «ЗАКОННІСТЬ»

Проблема дотримання, а точніше, реалізації одного з основних принципів права - принципу «законності» у правовій і політичній системі нашої держави варта того, щоб привернути до неї увагу наукової юридичної громадськості, політиків юристів-практиків та небайдужих представників громадянського суспільства. Криза останніх років пов'язується з необхідністю переосмислення багатьох відомих проблем, зокрема таких понять як легітимність і законність. Законність є важливою умовою існування і розвитку правової держави. Демократизація суспільного життя не може відбуватися без зміцнення законності, яка характеризується з одного боку, поширенням свободи, лібералізацією світогляду, диференціацією системи правових цінностей, а з іншого, їх невідємним наслідком – потенційною можливістю прояву соціальних відхилень.

Метою статті є висвітлення змісту поняття «законність» в контексті сучасних вітчизняних та зарубіжних інтерпретацій теорій права.

Для досягнення мети автором статті планується вирішити наступні завдання: 1) охарактеризувати сучасні підходи до висвітлення змісту категорії «законність» у сучасній літературі пострадянських країн; 2) проаналізувати аналогічні правові категорії, що використовуються у правовій системі ФРН та провести відповідні порівняння.

В основу методології для вирішення поставлених завдань покладено метод герменевтики, що дозволив здійснити адекватний аналіз текстів наукових першоджерел та метод порівняння, завдяки якому стало можливим виявити риси подібності та відмінності у праворозумінні поняття «законність» представників різних наукових правових шкіл.

Категорія «законність» є однією із складних та фундаментальних категорій в українській юридичній науці. Багатоаспектність розуміння її змісту пояснюється тим, що, виходячи із специфіки пізнавальних завдань, особливостей методологічної основи досліджень, її інтерпретація здійснюється за допомогою такого понятійного ряду як «режим», «принцип», «засіб» тощо.

На сучасному етапі в російському та українському загальнотеоретичному правознавстві

використовують поняття, яке, на нашу думку, є схоже з категорією «законність» - це термін «правозаконність», про що свідчить герменевтичний аналіз наукових та нормативно-правових джерел.

Традиційна загальнонаукова інтерпретація визначають законність як «режим (стан) відповідності дій, поведінки, діяльності посадових осіб, громадян та юридичних осіб законам і підзаконним нормативно-правовим актам держави, який утворюється в результаті неухильного додержання останніх усіма суб'єктами права» [1, с.142; 2, с.121].

Самохвалов В.В. визначив законність як обумовлене закономірностями суспільного розвитку комплексне соціально-правове явище, що складається з трьох взаємопов'язаних складових (принцип, метод і режим існування держави) і яке полягає у єдиному розумінні, суворому й неухильному виконанні всіма суб'єктами правовідносин вимог законодавчих актів, що мають відповідати принципу справедливості як у процесі правореалізації, таку і в ході правотворчості [3, с. 25].

З точки зору Вопленка М.М. законність слід визначати як реалізовану в режимі демократії систему ідеологічних, психологічних та юридичних вимог правомірної поведінки всіх громадян, посадових осіб, органів держави та громадських організацій [3, с.28].

Останнім часом в сучасній науковій літературі зустрічається також інший термін – «правозаконність», який також використовується для позначення явища всебічної та неухильної реалізації вимог закону та є началом формування відповідного категоріального ряду. Так, С.С. Алексєєв, досліджуючи проблеми становлення правової держави, наголошує, що для суспільства, в якому стверджується верховенство права, є характерним органічне поєднання права і законності, відтак цілком доречно говорити про „правозаконність” як цілісне і фундаментальне явище, властиве суспільству з розвиненими громадянськими і демократичними інститутами [4, с. 193].

Такий спосіб інтерпретації співвідношення двох правових явищ є прикладом наближення до цінностей юридичної школи, з одного боку, а з іншого – проявом тенденції сучасного стану розвитку методології правознавства, що полягає в інтегрованості правового знання.

Виникнення законності як правового феномена пов'язується з історією формування представницької влади титульної нації, яка була б здатною від імені народу та за допомогою законів обмежувати діяльність монархів та інших правителів. Це явище, як вважається, як принцип офіційно було сформульовано в Англії у «Великій Хартії вольностей» (1215 р.), де проголошено, що жодна людина не може бути заарештована, ув'язнена, позбавлена власності, вигнана з країни не інакше як згідно з законним вирокom рівних їй на підставі закону країни. Всі ці обмеження були спрямовані проти влади короля, а вимоги були сформульовані від імені вільних жителів Англії, включно з представниками міст, а також селян [5, с.154-156]. Така традиція розуміння сутності цього правового феномена й до теперішнього часу та з деякими видозмінами змісту набула розвитку у деяких західних правових системах.

Появу нормативного терміну «законність» у Росії пов'язують з іменем Петра I, котрий своїм указом 12 січня 1722 року створив прокуратуру, наділивши її повноваженнями нагляду за суворим дотриманням законів держави [6, с. 350].

Уявлення про законність, які ще з часів Петра I поширювалися владою і кардинально відрізнялися від тих, що стверджувалися громадянським суспільством і поступово ставали чи не класичними у практиці західних країн. Варто згадати М.Г. Александрова, автора відомої праці «Право і законність в період розгорнутого будівництва комунізму» (1961 року). Законність розглядалася як принцип поведінки, яка вимагається державою від усіх громадян, посадових осіб, установ і організацій; як принцип діяльності соціалістичного державного апарату [8, с.105].

Отже, в даній інтерпретації розуміння законності є двохаспектним, як поєднання вимог дотримання законодавства у двох напрямках: від держави до суспільства та безпосередньо до самої держави (державний апарат), яка є суб'єктом законодавчої діяльності.

Пізніше законність розглядали як необхідну передумову соціалістичної демократії, як загальний принцип права, що свідчить про багатоаспектність інтерпретації її змісту, а отже різноплановість використання.

Із впровадженням до наукового обігу поняття «правозаконність», яке з'явилося як результат поширення ідеології природно правового спрямування на протипада парадигмі позитивізму, виникають питання співвідносності зазначених понять та розмежування їх обсягів змісту.

Ідея правозаконності (rule of law), концептуально розроблена в роботах мислителів ліберального напрямку XIX-XX рр. (А. Дайсі, М. Оукшота, Ф. Хайека), трактувалась як інструмент забезпечення в суспільстві правової свободи. В даному випадку спостерігаємо чітке розмежування права і закону при якому закон умовою і засобом втілення права у реальну площину життя, а разом з ним свободи та справедливості.

Правозаконність означає впровадження в життя не будь-яких норм, а засад гуманістичного права,

перш за все невід'ємних прав людини і пов'язаних з ними інститутів, у тому числі загальнодемократичних правових принципів приватного права, незалежного правосуддя [7, с. 132]. Деякі автори пояснюють, що в суспільстві, в якому затверджуються ідеали сучасної ліберальної цивілізації, постане неухильне і жорстке панування закону і водночас сам закон – вже не продукт влади, її свавілля, а вираження великих ліберальних цінностей, відродженого природного права, насамперед невід'ємних прав людини. Тобто правозаконність є особливий, вищий тип законності, наявність якої можлива лише за умов розвинутого громадянського суспільства і правової держави [8, с.392-393].

Отже, виходячи із зазначеної позиції, законність можна тлумачити у двох контекстах: формальному та сутнісному. З одного боку вона може бути істинною, тобто такою, яка відповідає гуманній сутності права, правам людини, справедливості, а з іншого – виключно формальною, яка зводиться до дотримання будь-яких норм, якщо вони встановлені чи санкціоновані державою. Для першої необхідна наявність демократичних, суспільних, політичних і ідеологічних передумов, відповідна правова культура і повага до права, усвідомлення його об'єктивної необхідності і справедливості. Для іншої усе це є необов'язковим, а лише вказує на другорядні фактори, що сприяють реалізації закону.

Окрім цього в українському та російському правознавстві категорія законності використовується також для визначення інших важливих політико-правових понять, зокрема, таких як «легальність» та «легітимність» або «легітимація». «Легальність» – законність, дозволеність, відповідність чинним законам [2, с. 165], «легітимація» (від лат. Legitimus – законний, узаконений) – визнання або підтвердження законності певного права або повноважень особи [2, с. 165].

Визначення особливостей змістовної інтерпретації категорії «законність» має не тільки методологічне значення, але й практичне, що обумовлюється безпосередністю причинно-наслідкових зв'язків реалізації закону із реалізацією ідеї верховенства права. Зокрема, як вказується у сучасних правових джерелах стан і функціональна здатність державного і правового порядку залежать від того в якій мірі втілюється в життя уявлення про справедливість права у правовому суспільстві. Так, наприклад, у праворозумінні Англії існує значна кількість праць з проблематики верховенства права, в яких автори звертаються до категорії законності. Зокрема, як зазначає Б.Таманага, існуючі визначення законності можна звести до двох основних груп, відомих як «формальні» і «матеріальні». Формальні визначення – це 1) правління на основі закону, де закон розглядається як інструмент урядової дії; 2) законність як сукупність формальних вимог до закону та порядку його реалізації: загальність, передбачуваність, зрозумілість, чіткість; 3) законність – як ознака демократизації суспільного життя.

Матеріальними (змістовними) елементами законності, за допомогою яких розкривається зміст категорії верховенства права є : 1) індивідуальні права – власність, контракти, приватність, автономія; 2) право гідності; 3) держава загального добробуту – реальна рівність, добробут, захист громади. Відповідно до вище викладених інтерпретацій законності, формальні теорії зосереджуються на належних джерелах і формі їх реалізації, тоді як матеріальні теорії акцентують увагу на змістовних характеристиках закону, що має узгоджуватись з правовими або моральними принципами.

На відміну від українського праворозуміння категорії «законність», у німецькому правознавстві аналогічне явище для позначення використовується у декількох поняттях: „Legalität“, „Gesetzlichkeit“, „Legitimität“, „Validität“ [2], „Gesetzmäßigkeit“, „Rechtlichkeit“, „Rechtmäßigkeit“, „Rechtsbeständigkeit“, „Rechtsbestand“ [8] . Проте, якщо взяти кожне поняття окремо, то воно має певну відмінність або й дещо інший зміст. Так, термін „Gesetzlichkeit“ означає законність, однак не є поширеним в німецькій юридичній літературі. Термін „Validität“ перекладається як законність, дійсність і вживається найчастіше у значенні «дійсність». Слова „Rechtlichkeit“ та „Rechtmäßigkeit“ – перекладаються як справедливість, чесність, правомірність, законність, легітимність. Водночас категорію „Rechtsbeständigkeit“ вживають як „дійсність“, а в іншому джерелі як „законність“. Разом з цим термін „Rechtsbestand“ є синонімом до терміну „Rechtsbeständigkeit“, а отже, за аналогією означає законність.

Привертає увагу дослідження А. Жалінського та А. Рьоріхт «Введение в немецкое право», де ми знаходимо ще один термін „Rechtsstaatlichkeit“, який автори трактують як державна законність і називають це одним із принципів держави (або одним із правових начал держави) [9, с.139].

Однак, особливого пояснення потребують терміни „Legalität“ - законність і „Legitimität“ – законність, легітимність, які найчастіше зустрічаються в нормативних або доктринальних юридичних текстах. Тут треба зважити на зауваження спеціалістів із порівняльного права та термінографії, які наголошують на підвищеному ступені складності перекладу термінології іноземних терміносистем права, що належать до різних правових сімей чи груп, оскільки у кожному суспільстві чи культурному просторі історично склалося різне розуміння чи то філософське осмислення права, накопичилися розбіжності у визначенні та розумінні правових понять. [10, с.10]. Так, наприклад, термін „Legalität“ (легальність, законність) інтерпретується в політико-юридичному контексті. Отже, легальним, законним є індивідуальна

чи державна діяльність тоді, коли вона співпадає (відповідає) з існуючим (діючим) правом і законом, тобто відповідає вимогам позитивного права - конституції, законам, іншим правовим приписам, а також світоглядним засадам щодо розуміння явища права як міри свободи та справедливості. В даному випадку юристи використовують інтегративний підхід в якому поєднуються право і закон. „Legalität“ вони також тлумачать як поняття для зовнішньої, формальної відповідності дії окремої особи чи держави з конкретним законним порядком, не беручи до уваги внутрішнє ставлення особи до права і до мотивів його діяльності

Інший синонімічний термін „Legitimität“, який в перекладі також означає „законність“, вживається в політико-соціологічному контексті для визнання гідності (чесноти) державної влади через дотримання визначених принципів і соціальних цінностей. Другий аспект використання терміну „Legitimität“ пов’язується з необхідністю виразу почуттів довіри до діючої політичної влади, яка діє на засадах закону. „Legitimität“ („Legatimation“) є властивість політичної влади, а «Legitimation» є процес, який забезпечує цю властивість.

У підручнику „Rechtstheorie“ Б. Рютера і К. Фішера термін „Legitimation“- законність розглядається у формальному та матеріальному аспекті. Зокрема, аналогічно до позиції Б.Таманаги формальна законність припускає, що процес і зміст законодавства повинен бути відкритим для громадян і повинен захищати соціальні інтереси. Правила для контролю державної влади і для процесу законодавства, а також змістові кордони здійснення влади містяться в конституції [14, с. 58].

Крім того, поняття законності використовується у кримінально-процесуальному праві ФРН, для позначення відповідного принципу, зміст якого полягає у зобов'язанні прокурора при наявності достатньої кількості доказів реалізувати власну ініціативу щодо провадження по справі. Цей принцип виявляється також у законодавчому закріпленні обов’язковості кримінального переслідування за скоєння злочину (§§ 152 II, 160 I, 163 StPO).

Співставляючи юридичну категорію у різних правових системах (ФРН, Україна), приходимо до висновку, що поняття «законності» використовується в обох правових системах для позначення аналогічних правових явищ, що мають величезне значення у забезпеченні гарантованих державою прав і свобод людини і громадянина.

Категорія «законність» є однією із фундаментальних та розповсюджених категорій загально-теоретичного та галузевого правознавства, яка широко використовується у правовій лексиці юристів правових систем України та ФРН. Саме на цій основі та виходячи з функціонального призначення законності у механізмі правового регулювання українські та німецькі дослідники-юристи працюють над проблемами як загально-теоретичного так і прагматичного (практико-прикладного) характеру, визначаючи шляхи реалізації законності, механізми відновлення, удосконалення, посилення та засоби забезпечення.

Разом з цим, незважаючи на ідентичність правового явища законності у різних правових системах, на понятійному рівні спостерігаються певні розбіжності змістовного характеру, які пов’язані з тонкощами розуміння дії закону та режиму, який формується на цих засадах. Зокрема такими відмінними інтерпретаціями слід назвати: 1) В українському правознавстві широко використовується підхід, в якому законність характеризується як режим точного та неухильного виконання закону. Мають місце підходи, де законність характеризується як принцип, як вимога сучасності, фактор демократизації. 2) Спостерігається тенденція поширення інтегрованого праворозуміння, в якому відбувається поєднання позитивістського та природного праворозуміння, на підставі чого сформовано категорію «правозаконність».

Аналогічні за змістом категорії вживаються і в правознавстві ФРН. Законність розглядають як форму набуття офіційного загальновизнаного характеру владних рішень, як необхідну ознаку правової держави, що проявляється у верховенстві права, як справедливість, як принцип в кримінально-процесуальному праві. Загалом у терміносистемі права Німеччини нараховується більше десяти синонімів для терміну «законність», що є схожим з елементами праворозуміння Англії.

Таким чином, термін «законність» має різне змістовне навантаження як в правовій системі України, так і в правовій системі ФРН, що обумовлено особливостями правових терміносистем, які формуються на різних методологічних засадах та виконують функції пояснення правових явищ.

Список використаних джерел:

1. Популярна юридична енциклопедія / [В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, В. С. Ковальський та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 528 с.
2. Сучасна правова енциклопедія / [Зайчук О. В., Копиленко О. Л., Міщенко Н. М. та ін.] ; за заг. ред. О. В. Зайчука. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 384 с.
3. Законність: теоретико-правові проблеми дослідження та впровадження. – К.: Юстиніан, 2004. – 216 с.
4. Алексеев С. С. Теория права / С. С. Алексеев. – Харьков : Изд-во БЕК, 1994.

5. Всеобщая история государства и права [под. ред. К. И. Батыра]. – М. : Былина, 1995. – 416 с.
6. Немецко-русский юридический словарь. Ок. 46000 терминов [под ред. П. Гришаева, М. Бенямина]. – [4-е изд., стереотип.]. – М. : РУССО, 1996. – 624 с.
7. Ильин А. В. Из истории права : многоуровневый учебник для 10-11 классов / А. В. Ильин, С. А. Морозова. – СПб, 1997. – 457 с.
8. Александров Н. Г. Право и законность в период развернутого строительства коммунизма : [монография] / Н. Г. Александров. – М. : Госюриздат, 1961. – 296 с.
9. Алексеев С. С. Философия права / С. С. Алексеев. – М. : Изд-во НОРМА, 1998. – 336 с.
10. Теорія права і держави : підручник / [Борщевський І. В., Васильєв А. С., Зілковська Л. М. та ін.] ; за заг. ред. А. С. Васильєва. – К. : КНТ, 2010. – 464 с.
11. Хайнц Энгельберт. Русско-немецкий юридический словарь. Ок. 400000 терминов и 1000 сокращений. – М. : Издательство «Die Wirtschaft Berlin», «Траст» Москва, 1995. – 720 с.
12. Шаблій О. А. Переклад юридичних текстів (на матеріалах правничих термінологічних систем ФРН та України) / О. А. Шаблій. – К. : Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка, 2008. – 212 с.
13. Жалинский А. Введение в немецкое право / А. Жалинский, А. Рёрихт. – М. : Спарк, 2001. – 767 с.
14. Rüthers Fischer- Rechtstheorie. 5. Auflage Verlag C.H. Beck. – München, 2010. – 633 s.
15. Таманага, Браян. Верховенство права: історія, політика, теорія / Перекл. з англ. А. Іщенко. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 208 с.

**Мозоль Наталія Іванівна, кандидат
юридичних наук, доцент**

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

На сучасному етапі державного та суспільного життя України добробут народу є надзвичайно важливим показником об'єктивності та необхідності суспільних змін. Адже наша країна сьогодні знаходиться на складному та відповідальному періоді своєї історії як незалежна, демократична держава, в якій відбувається процес утвердження та перебудови провідних принципів, що лежать в основі її розбудови як правової та соціальної. Саме від ідеї соціальної справедливості залежать основні механізми забезпечення такого добробуту, вона виступає визначальним фактором демократизації та стабілізації суспільного розвитку, євроінтеграції та подолання пережитків тоталітарного режиму, побудови громадянського суспільства. Зв'язок «соціальна справедливість – право – законність» найяскравіше простежується у процесі створення правового суспільства та формуванні держави із соціально орієнтованою економікою.

Для нинішнього суспільства соціальна справедливість більш актуалізується як юридична категорія, що відповідає новій соціально-політичній орієнтації нашої держави як правової; категоричним економічним та соціально-політичним перетворенням, що відбуваються в нашій країні. У зв'язку з цим виникає потреба в оновленні поглядів на зміст та сутність даної категорії, її ролі у житті народу, вирішенні невідкладних соціально-економічних проблем захисту населення [1, с.10].

Соціальна справедливість є одним із багаточисельних аспектів справедливості, з-поміж яких вирізняється оригінальною проблематикою визначення принципів та методів розподілу суспільних благ. Однак, в буденному спілкуванні, а також подекуди і у науковій літературі спостерігається некоректне ототожнення понять «справедливість» та «соціальна справедливість». Однією з причин такого невірного трактування є те, що концепт справедливості спершу стосувався об'єкта філософських досліджень, а вказана соціальна проблематика була невід'ємною складовою його контексту починаючи від періоду зародження філософії як окремої галузі знання.

Найбільш яскраво юридичний зміст категорії соціальна справедливість розкривається через право, пише В. С. Нерсисянц. Соціальна справедливість і право мають багато спільного в походженні, сутності, функціях, змістових виразах. Правове у своїй основі завжди конструється як справедливе, а терміни «правове» і «право», «справедливість», «праведне» близькі за змістом і мають юридичне спрямування. Але їх не можна ототожнювати, тому що правове не завжди є справедливе, а справедливе не обмежується лише правовою сферою [4, с. 246]. Справедливість входить у поняття права, тому що право за визначенням справедливе, а справедливість – внутрішня властивість і якість права, категорія і характеристика правова, а не позаправова (не моральна, не релігійна). Справедливість – це самосвідомість, самовираз і самооцінка права і разом з тим – правова оцінка решти всього позаправового. Навіть втілюючись у конкретній правовій системі, справедливість значною мірою залишається явищем правосвідомості, соціальним критерієм права. «Якого-небудь іншого принципу, крім правового, справедливість не має».